

Bibó Lajos új regénye.¹

A költészet néhány örök témája időnként meg-megjelenik, korszerű köntöst ölt magára, így őrzi meg az újság ingerét s így igyekszik meggyőzni a maga változatlan belső igazságáról az egymásra következő nemzedékeket.

Bibó Lajos új regényének a témája is azok közé tartozik, amelyek a magyar lélek álmódoszásának, a magyar költői képzelet tevékenységének leg-örökebb élesztői voltak és maradnak mindenkor. Szerzőnk mostani regényének a tárgya lényegileg ugyanaz, mint amelyet kicsi híján egy évszázaddal ezelőtt két legnagyobb költőnk is feldolgozott egy-egy korszakos jelentőségű munkában. Ha kissé merészen és furcsán hangzik is, de úgy van: Bibó Lajos regénye ezt a címet is kaphatta volna: «János vitéz (vagy akár Toldi) a XX. században». Az alföldi tősgyökeres magyar parasztfaj őseréjét és minden más fajtaéval felérő, sőt rajtok túltevő derékségét énekli meg Bibó terjedelmes műve is, — de persze e mű eredetiségét épen az adja meg, hogy a lényegileg azonos téma magvát friss korszerűségű új talajba veti el az író s új természeti viszonyok között érleli meg a kisarjadt és felnövekedett fa gyümölcsét. Száz esztendő alatt nagyot változott a világ, másformává lett a mesélő is, a hallgatóság is, — másformának kell lennie az öltözetnek is, hogy az örök téma akadálytalanul eljut-hasson benne a jelenkori emberek lelkéhez.

Petőfi népmesei hőse egy talált gyermek, egy senkifia, aki egy falusi parasztgazda juhai mellett bojtárkodik. Bibó regényhőse, Varga János szintén apátlan-anyakatlan árva, semmitlen parasztyerek, aki egy parasztgazda tanyáján cselédkedik. Kukorica Jancsi katonává lesz s a magyar huszár páratlan vitézségével ámulatba ejti a világ legkülönfélébb nemzeteit, egy hatalmas külföldi király János vitézzé nemesíti s leányát és országát kínálja oda neki, de János nemcsak rettenthetetlen hős, hanem természetes szívjóságú, nemes romlatlanságú ember is: nem kell neki a nagyvilág kincse és hódolata, mind ennél többet ér ránézve az édes otthoni föld és a reá váró hűséges mátká s Tündérország is csak annyiban kedves neki, mert az édes otthoni földet helyettesíti és ott juthat hozzá az elvesztett mátkához. — Varga János világhódító útja már más irányba indul, mert a XX. században egy tizenhét éves tanyasi parasztfiú a katonai pályán nem emelkedhetik szédületes gyorsaságú és magasságú hírnévre. Cirkuszi artistává lesz tehát s testi rátermettségével és szellemi találékonyosságával hámulatos sikereket ér el először egy vidéki vándor komédiástársulatnál, később Budapesten, majd pedig Nyugat-Európa nagy városaiban: Berlinben, Párizsban, Marseillesben, Lyonban. De nemcsak a maga szakszerű foglalkozása terén válik európai, sőt világraszóló hírűvé (Amerikába is könyörögve hívják az impresszáriók), hanem emberi egyénisége is kezdettől fogva valami csodálatos varázst lehel magából s legendaszerű dicsőség sugaraiban fürdik. Nem Varga Jancsi már ő sem, hanem Johannes Vargiadis hősi-művészi néven ünnepli a közvélemény; minden nőszemély, fiatal és öreg, előkelő és alacsony származású, akire csak ráveti vagy rá sem veti a szemét, itthon és kint a nagy világban, hódolattól lenyüggözve eped érte; János eleinte elagyabugyál és móresre tanít egy-két idegen eredetű, hencegő akrobatát, akik féltékenykedni merészelték az ő szerelmi hódításaira (a német Womart, a cseh Mareket), tehát mintegy «modern» eszményért bajnokoskodó XX. századi

¹ *Meg kell a szívnek hasadni.* Budapest, Athenaeum. Év n. (1930). 8-r. 440 lap.

Toldi Miklósként mutatkozik be, később aztán már versenytársa sem akad; Franciaországban varázslónak hiszik, tatár herceget gyanítanak benne, úgy fogadják a női szalonokban, mint valami «exotikus fiatal uralkodót», boldog az a nő, akinek a felajánlkozását elfogadja. Az alakja körül lebegő misztikus legendának van is valamelyes ténybeli magva: a tekintetében bűvös erő lakozik, láncra tartott, vérszomjas állatok remegve lapulnak meg szeme pillantása előtt, az őrzőgyötrelmű, krónikus fejfájást rögtön elcsitítja és megszünteti ez a mágikus erejű tekintet... Varga János még nincs huszonkét éves, de már feljutott a világhírnév csúcsára és dúsgazdag emberré lett; annyi pénze van, hogy «maga sem hitte, hogy három és fél év alatt ilyen óriási vagyont takarított meg». Évtizedekre terjedő káprázatos dicsőség fénye hivatgatja-csalogatja tovább a megkezdett úton, de János alig várja, hogy faképnél hagyhassa a világhírnév démonát s visszatérhessen a maga itthonhagyott, egyideig félreismert, de érte mindig hűségesen epedő, reá váró, szüzi tisztaságú, szelid lelkű, idilli elvonultságra termett szerelmeséhez, az immár húszéves hajadonná fejlődött Hannához. Megvásárol szülőföldjén egy kétszázholdas földbirtokot s boldogan kezdi meg ott Hanna oldalán mézesheteit. Tündérországba nem nyúlik át a cselekvény, de az alföldi magyar parasztivadék egy szülőföldjén fekvő kétszázholdas birtokot el nem is cserélne magáért Tündérorszáგért sem.

Ime egy XX. századi kosztümbe öltöztetett magyar népmese. Nekem épen ez a naiv, vagy naivnak látszó bátorság tetszik legjobban, hogy egy mai modern magyar író ilyen népmesei elgondoltságú tárgyhoz mert nyúl. A téma elgondoltsága ugyanis határozottan naiv gyökéretű. A hős testi-lelki fejlődésének ámulatba ejtő fokozatait gondos megokolással igyekszik az író előttünk érthetővé tenni, de a hős karrierjének a kiinduló pontja szándékosan homályban van hagyva: Varga János páratlan derékségének a magyarázatot nem tűrő, illetőleg magyarázatra nem szoruló titka az, hogy ő magyar, még pedig magyar paraszt s végső meghatározásban: alföldi magyar paraszt; tehát különb, mint bármely más emberfajta; ezért nem szabad semmit sem tudnunk a szüleinél: János egyszerűen magyar paraszt árvagyerek, akinek testi-lelki adottságát a kizig pusztáig visszanyúló rejtelmes mondai-történeti távlat magyarázná meg, ha bele tudna hatolni az értelmünk. Az író elméleti úton is folyton hangoztatja, hogy János a maga csodálatos biztosságú fölényét annak a veleszületett ösztönös képességének köszönheti, amely csalhatatlan módon tud eligazodni az élet minden reámeredő problémájával szemben. János csakugyan épen olyan sorszerű vértzetben mozog előttünk, mint a népmesék szintén ismeretlen származású hősei: káprázatos pályafutásának úgyszólván mindenik mozzanata ellenkező kimenetelűvé is fordulhatna, ha nem védelmezné őt valami titokzatos eredetű talizmán, amely valahogy összeférhetetlen a realista regény exakt megokolásmódjával. De egy népmesei vagy eposzi fogantatású témánál egészen helyén van ez így.

Az aktuális, korszerű vonások — ismételjük — csak a külső öltözetet vannak hivatva ráadni erre a naiv gyökéretű témára. Valaha a katonai vitézség volt az országos, sőt nemzetközi hírnév eszköze egy tősgyökeres magyar ember számára, ma pedig mi lehetne más, mint a *sport* és a *technika*, amely két tényező mintegy párosulva érvényesül egy olyan artistánál, aki sajátmaga gondolja és terveli is ki a gyakorlatban véghez viendő vakmerő cirkuszi mutatványait, ezeknek hajszálnyit pontosságra kiszámítandó fizikai feltételeit... A «komédiás»-pálya a magyar *paraszt*-emberrel kapcsolatban ezelőtt elfogadhatatlan motívumként hatott volna ránk, de a XX. század sportimádata az

artista-foglalkozást a becsvágy legnépszerűbb útirányai közé iktatta s ma egy mozilátogató parasztsuhanc ugyanolyan felcsillanó tekintettel nézné végig a Varga János sikereit, ahogyan valaha a János vitéz kalandjait hallgatták fajtstvérei.

De Bibó regényének olvasása közben arról is meggyőződünk, hogy a XX. századi író kezében valahogy felemás jellegűvé válik a népmesei elgondolt-ságú téma. Midőn korszerű ruhába öltözteti, egyúttal akaratlanul átmódosítja a téma belső felépítettségét is. Bizonyos értelemben külön érdekességet ad ez a körülmény a munkának, de úgy érezzük, hogy mégis bomlási folyamat ez, melyet egyrészt a XX. századi író világnézete, másrészt az analitikus regény műfajtechnikai hagyománya visz bele a naiv, primitív szemléletmódban gyökerező témába . . . Kukorica Jancsit és a fiatal Toldi Miklóst, mikor elindulnak a hírnév tündökletes útján, igazi, őszinte, boldogító hivatásérzet hajtja, úzi, röpíti, Varga János egészen másforma lelkiségű, összetettebb jellemű ember. Az artista-dicsőség útját ő nem valódi, ösztönös és jutalmát önmagában hordozó becsvággal járja, hanem csak kelletlen eszközi jelentősége van ennek reá nézve. Szinte érezzük rajta, hogy maga is mintegy szégyenkezik amiatt a mód miatt, mellyel ki kell verekednie maga számára az érvényesülést, de mit csináljon egyebet? Tanyasi gyerek létére már megtévesztő ügyességgel tudta utánozni a lónyerítést, kutyaugatást, kakaskukorékolást, disznórőfögést, hát cirkuszi artista lett belőle ; azonban nem valódi életcélja ez a pálya, az író is folytonosan magyarázza, hogy csak az anyagi függetlenség kivívásának eszközt látja János a maga nagysikerű komédiás-képességében. Van valami modern, hogy ne mondjam : dekadens kiábrándultság ebben a parasztfiúban, aki a maga világiáró cirkuszi diadalai közben alig várja azt az időt, mikor Voltaire Candide-jaként visszabujhatik a tanyasi magány ismeretlenségébe és kertecskéjének megművelésére szorítkozhatik, ha mindjárt kétszáz holdnyi terjedelmű is az a kertecske . . . A népmesei eredetű hős a XX. században tudatos fanyarságú reflektálásban fürdeti meg saját hőstetteit s mihelyt elég pénzt gyűjtött össze, sietve nyugdíjazza önmagát. De miért kapta akkor a tündérvilágból azt a mindenkit megbűvölő, betegeket meggyógyító, világcsodává képesítő tekintetet, akaraterőt, csalhatatlan ösztönt, többévezredes örököltségű szellemi fölényt? Egy hódmezővásárhelyi kétszázholdas birtok megvételéhez mégis csak túlságos nagy nekikészülődés ez.

A munka felemás jellegének másik okául regényünk műfaj-technikai természetét említettem. Ebben a munkában t. i. szerzőnk az elemző módszernek szinte a tudományosságig menő mértékét alkalmazza ; nemcsak cselekvényt játszat le előttünk, hanem ezt folytonos kritikái magyarázatokkal is kíséri. A téma lényege olyan, hogy ez a mindent reálisan megmagyarázni akaró módszer néha mintegy önmaga ellen fordul. A megjelenítő művészet lázas irama olyan tehetséges író kezében, amilyen Bibó, el tudná velünk hitetni a tanyasi parasztsuhanc három év alatti káprázatos kifejlődését ; de mikor az illúziók távlatából egészen a kézzelfogható megértés közelségébe hozza a témát, nem elősegíti, hanem veszélyezteti a mű hatását. Minél realizistikusabb alapra építi a motivációt, annál kevésbbé érezzük szükségyszerűnek azt a mesébe illő, soha meg nem tévedő és a halálos kockázatú cirkuszi mutatványok közben soha egy horzsolást sem szenvedő, a világvárosok ezerféle erkölcsi ragályából szeplő nélkül kikerülő, gyorsvonati rohamosságú és nyílegyes karriert, melyet Varga János tizennyolcadfél éves korától huszonegy éves koráig megfut. Pedig fejlődésének egyik feléről még nem is szóltunk. János tizenhét éves korában

még alig tud írni-olvasni, huszonegy éves korára pedig nemcsak művelt, hanem kiváló tudományos és irodalmi képzettségű emberré is lett, aki pl. jót mosolyog, mikor egy vén ex-színész a «Cyrano» című szindarab szerzőjének Coppét hiszi. A szerző itt is nagy buzgóságot fejt ki ennek a csodálatos fejlődés mozzanatainak a realiztikus módszerű megokolása terén; felhívja a figyelmünket, hogyan betűzget János első olvasmányként egy kalendáriumot s hogyan olvasgat később «rengeteg» könyvet, de hiába, ez a három év alatti fejlődés csak nem válik valószínűvé egy fél-analfabéta parasztgyereknél, kivált egy olyan testtelket kimerítő vad hajszában, amelyet János az anyagi függetlenség gyors kivívásáért folytat. Ellenben mindez hihetőbbé válnék, ha az író jobban meghagyta volna témáján a naiv származás hamvát.

Egyébként szerzőnk nagy tudatosságú módszerének előnyei is vannak. Ilyen pl. a szerkezeti tömörség és arányosság. A regény két, pontosan egyenlő félre, mind a két rész egyformán tizenkét fejezetre oszlik. A tömörségre való törekvésnek van része abban is, hogy a cselekvény időtartama olyan rövidre van szabva. Bámulatosan meg tudja őrizni szerzőnk a cselekvény útirányát bárminő fölösleges félrekanyargástól; végigmegyünk az Alföldön, Budapesten, Európa sok nagy városán, anélkül, hogy az artista-élet szűk körén úgyszólván csak egy pillanatra is túllépnénk. A téma majdnem légüres térrel van elkülönítve a jelenkori állami, társadalmi, szociális életviszonyok kábító bonyolultságától.

A regény stílusának tiszta magyarosságát öröm olvasni, minden sora rávalló szerzőnk alföldi származására. De nemcsak magyaros ez a stílus, hanem a költőség számos oldalát is megragyogtatja. Egészében véve az olcsó hatások keresésének mostani fertőzött világában a magasabbrendű, nagyszabású költői vállalkozásnak tiszteletreméltó példája.

Zsigmond Ferenc.

Semmibe ívelő hidak. Fehér Gábor regénye. Nyiregyháza, 1929. A regényt prelüdiüm előzi meg. Milliók állnak a nagy vizek partján. A csonkák és el-esettek véreből épülő nagy híd pillérét bámulják, amint összeér a messzeség kódéből induló túlsó part ívével. Ez az ív az Ember fiáé, aki az összeérő híd dicsőséges fokán hirdeti a tisztaszívűek boldogságát. Jaj a bűnös millióknak, a hazugoknak, mert ezeknek hídjai beleomlanak a semmibe!

E szabadversre emlékeztető, áhitatos, evangéliumi, de művésziileg nagyon is általános és bizonytalan kezdet után elevebb jelenet kapja meg érdeklődésünket. *Fekete Sándor hadnagy* kalandos módon találkozik a kis *Bartha Katóval*, az éjtszaka sötétségében, egy vonatban. A leányt tulajdonképen egy önkéntes freiter üldözi s a menekülő leány ép a hadnagy üres szakaszába toppan be, aki természetesen nagy előzékenységgel ajánlja fel segítségét a feltűnő szöke szépségnek. A segítség nagyon is kétes, mert mikor a 23 éves ifjú tiszt — az önkéntestől kellő információt nyerve — visszaperdül kocsi-jába, oly merészen viselkedik a szegény kis leánnyal szemben, hogy az

kénytelen a szakaszt elhagyni s csupán becsületszó ellenében tér vissza.

Ehhez a hídfőhöz támasztja eseményeinek további pilléreit a szerző. Több híd íveit látjuk párhuzamosan lebegni, a hadnagy mellé másnap délben kiugrik a megrekedt kávédarálóból egy zömök, fürge ember, piros arccal, hegyes kis bajusszal: *Pikó ez, a pucer*. Gyorsan megorotválja az urát, aki most már megcsinosodva folytatja a tegnap éjjel abbamaradt ostromot. A leány a váróterembe illant az alvó tiszt elől, ott néz ki az üvegajtó mögül. Hosszú párbeszéd következik, a hadnagy háborús szenvedéseit vágja szemébe a régi etikettet tartó úrileánynak s ezzel szakaszába — visszakényszeríti.

Nem sokáig örülnek egymásnak, mert a melegedő helyzetbe beront a pucer s feltáruul előttünk a regény egyik legjobb jelenete. Kint az állomás túlsó végén nagy csődület. Verekedés katonák és civilek közt. Egy öreg ember véresen fekszik. Tanyáján éhes katonák meglópták egy félbornyú erejéig (mert a másik fele az öreg parasztek kezében maradt!) s emiatt az egész kavarodás. Miután Fekete Sándor igaz-